

- ♦ постійний моніторинг нових технічних засобів, апаратного та програмного забезпечення для їх своєчасного оновлення та архівації;

- ♦ розробка нормативної документації.

Таким чином, техніко-технологічне та організаційне рішення проблеми збереження цифрових об'єктів людської пам'яті передбачає вироблення нових підходів, методів, розробку стратегії, що забезпечує збереження і доступ до цифрової інформації.

ПРАВО НА ДОСТУП ДО БІБЛІОТЕЧНИХ ФОНДІВ В ІНФОРМАЦІЙНИЙ ВІК: ДОСВІД ЄС, ШВЕЙЦАРІЇ ТА США

В. М. Крижна, Нац. ун-т “Юрид. акад.
України ім. Ярослава Мудрого”

У наш час обсяг інформації стрімко зростає. Це призводить до потреби швидкого і зручного доступу до неї. Уміння зорієнтуватися в потоці інформації і своєчасно скористатися отриманими знаннями дає значні переваги.

Одним із джерел інформації традиційно є книга. Якщо проаналізувати історію, то кожного разу з появою нового технічного пристрою (радіо, телебачення, комп'ютерів тощо) висловлювалися опасіння з приводу витіснення книг. Однак вони не справджувалися, а відбувалося лише розширення можливих носіїв інформації. Саме це обумовило появу в користувачів інформації вибору, а традиційна книга на паперовому носії має своїх прихильників і продовжує посідати почесне місце серед існуючого різнобарв'я джерел інформації.

Цим пояснюється потреба в бібліотеках. Сьогодні кількість виданих книг зростає. Завдяки формуванню бібліотечних фондів різні покоління мають можливість ознайомитися з книгами певних епох, прослідкувати історію видавничої справи, зміну поглядів, цінностей та пріоритетів тощо.

Отже, актуальним залишається питання доступу до бібліотечних фондів і в наш час – епоху інформатизації. При цьому виникає низка нагальних питань, що потребують вирішення. Зокрема, дотримання особистих немайнових та майнових авторських прав, необхідність збереження книг, надання можливості якомога більшій кількості читачів ознайомитися з текстом, можливість використання сучасних технічних засобів тощо.

Наприклад, свого часу поява копіювальних пристроїв розглядалась як реальна загроза для майнових прав інтелектуальної власності на твори. Подібно сприймається можливість розповсюдження творів у електронному вигляді. Оскільки ми не в змозі зупинити розвиток науки і техніки, то такі питання потребують правового вирішення з урахуванням балансу інтересів праволодильців і суспільства. Адже все частіше лунають звинувачення, що в епоху інформаційних технологій наявність прав інтелектуальної власності стримує вільне поширення інформації, рух товарів, застосування передових досягнень науки і техніки для забезпечення життєдіяльності людей тощо.

Так, противники існування авторського права не є прихильниками обмеження використання творів науки, літератури та мистецтва, а тому дозволяють безоплатне вільне використання своїх творів усім бажаючим. Послідовники цього підходу обрали для таких дій досить яскраві назви, які базуються на грі слів, пов'язаних із багатозначністю слова “right” (у перекладі з англійської воно, зокрема, означає: 1. правильний, вірний, справедливий; 2. правильно, вірно; 3. правий, права (сторона)).

На противагу авторському праву (copyright) вони використовують термін “copy” (екземпляр, копія) у поєднанні з антонімами слова “right”: 1) у розумінні “правий, правий бік” – слово “left” (лівий, лівий бік), а звідси назва “copyleft” (з англійської перекладають як авторське ліво, копілефт) та 2) у значенні “правильний, вірний, справедливий, правильно, вірно” – слово “wrong” (неправильний, невірний, несправедливий), а звідси назва “copywrong”.

Відповідно, якщо авторське право використовує спеціальний знак © – копірайт, який свідчить про обмеження вільного використання творів, то на противагу копілефт застосовує дзер-

кальне зображення знака копірайт ©, що свідчить про можливість вільного використання і поширення творчих результатів. Спочатку копілефт з'явився у сфері програмування, а потім набув поширення. Програмісти-прихильники копілефта, відмовляючись від монополії, надають можливість користувачам вільно змінювати і поширювати свої програмні продукти, однак і тут існують різні варіанти можливостей.

Наведений приклад свідчить, що правове регулювання повинно бути більш гнучким і враховувати різноманітні фактори.

Однією із складових забезпечення права на інформацію є надання права доступу до бібліотечних фондів. Так склалося, що в нашій країні досить часто можна зустріти бібліотеки, доступ до яких обмежений. Яскравим прикладом слугують бібліотеки навчальних закладів, скористатися якими за загальним правилом мають змогу лише студенти та співробітники цих закладів.

Проте в більшості розвинених країн світу, таких як країни ЄС, Швейцарія, США, університетські бібліотеки працюють у режимі публічних бібліотек. Це означає, що будь-яка бажаюча особа має право скористатися бібліотечним фондом університету без будь-яких перешкод. За загальним правилом навіть не вимагається пред'явлення документів, що посвідчують особу.

При цьому слід враховувати особливість розташування бібліотечних фондів. У зазначених зарубіжних країнах читач сам має прямий доступ до всіх книг бібліотеки без будь-яких посередників. На полицях у певному порядку розташовані усі книги, а читач самостійно обирає ту, яка йому потрібна. Залежно від існуючої системи шифрів для розташування бібліотечних фондів читач може одразу знайти всю літературу за певною тематикою. Йдеться про самообслуговування. Допомогти розібратися з пошуком покликані наявні в бібліотеках письмові інструкції та інформатори, до яких можна звернутися.

До речі, зазвичай бібліотечні фонди зарубіжних країн розташовані таким чином, що не виділяються окремо рідкісні книги, оскільки вони містяться серед інших за певною тематикою. Поряд із рідкісними виданнями знаходяться сучасні монографії.

Звичайно, існує потреба збереження рідкісних видань як науково-культурної спадщини. Однак обмеження доступу до них не є вдалим варіантом вирішення цього завдання. У час технічного прогресу забезпеченню схоронності книг можуть сприяти, наприклад, технічні пристрої.

Зокрема, оскільки строк чинності майнових прав інтелектуальної власності на твори з рідкісних книг закінчився, то ці об'єкти авторського права є суспільним надбанням, а отже, їх можна безперешкодно і безоплатно використовувати. Мова йде про можливість відтворення книг на копіювальних пристроях, переведення рідкісних книг в електронну форму з їх подальшим роздрукуванням чи без нього. Такі дії дадуть змогу зберегти науково-культурну спадщину і дозволять більшій кількості осіб змогу ознайомитися з нею.